

УДК 378.147.1

Тихонович В. М.

РОЛЬ КОНСУЛЬТАЦІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Основний зміст публікації полягає у визначенні ролі консультації як форми організації навчання у вищих навчальних педагогічних закладах у підготовці майбутніх вчителів до роботи в профільних школах. Окреслені шляхи підготовки майбутніх вчителів до роботи зі школярами з урахуванням специфіки організації профільного навчання. Розкриті функції, які виконують навчальні консультації у цьому процесі.

Основное содержание статьи состоит в определении роли консультации как формы организации обучения в высших педагогических учебных заведениях в подготовке будущих учителей к работе в профильных школах. Обозначены направления подготовки будущих учителей к работе со школьниками с учетом специфики организации профильного обучения. Раскрыты функции, которые выполняют консультации в этом процессе.

The main content of the article is devoted to the role of a consultation as a form of learning organization in pedagogical higher educational establishments in the future teacher training for work with pupils taking into account the specificity of specialized learning organization. Also the article enlists the functions of learning consultations in this process.

Постановка проблеми. Соціально-економічні і соціокультурні зміни в країні потребують істотних інновацій у педагогічну теорію і практику. Навіть протягом життя одного покоління спостерігаються істотні нововведення, тому необхідно розвивати в учнів потреби самостійно оволодівати новими знаннями та вміннями, здатність спочатку орієнтуватися у виборі профілю навчання, а потім у виборі фаху, а в разі потреби й переучуватися у своїй професії відповідно до вимог часу. Одним з напрямів модернізації системи освіти в Україні є профільне (передпрофесійне) навчання на старшому етапі загальної середньої освіти, створення системи диференційованого навчання у старших класах загальноосвітньої школи [8, 35]. Ця ідея знаходить розвиток і уточнення в концепції профільного навчання, яке як засіб диференціації та індивідуалізації, дозволяє за

© Тихонович В. М., 2010

рахунок змін у структурі, змісті та організації освітнього процесу повинше враховувати інтереси, схильності і здібності учнів, їх професійні інтереси, що є головним сенсом продовження освіти.

За умов профільного навчання старшокласнику необхідно прийняти рішення про самовизначення у будь-якому профілі, який, як правило, пов'язаний з подальшим продовженням освіти і майбутньою професійною кар'єрою, вибором способу життя. Тому проблема, обрана для розгляду вирішує важливі наукові та практичні завдання.

Аналіз актуальних досліджень свідчить, що питання профільного навчання знаходяться у центрі уваги теоретиків педагогіки та практиків школи. Їм присвячені роботи Артемової Л., Афріної О., Бессонова Р., Болотова В., Гуріної Р., Липової Л., Морозової Л., Околелова О., Петуніна О., Серікова В., Філоненко І., Чистякової С. та інших. Проблема розглядається у таких напрямках:

- підготовка до профільного навчання (Афріна О.);
- специфіка змісту і організації процесу профільного навчання (Бессонов Р., Липова Л., Морозова Л., Околелов О., Філоненко І.);
- місце компетентнісного підходу в профільному навчанні (Болотов В., Серіков В.);
- особливості роботи класного керівника у профільних класах (Гуріна Р., Петунін О.);
- самореалізація і самовизначення особистості (Гершунський Б., Чистякова С.).

Але, не зважаючи на достатню розробку проблеми, залишаються поза увагою форми організації підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів до роботи в умовах профільного навчання.

Мета статті полягає у розкритті функцій навчальної консультації в процесі підготовки майбутніх вчителів до роботи в умовах профільного навчання.

Виклад основного матеріалу. Навчання в профільній школі суттєво відрізняється від навчання у загальноосвітній школі. Мають свої особливості дидактичні засоби, що використовуються для навчання школярів за профілями. Розширення мережі профільних шкіл, створення класів-профілів у загальноосвітніх школах обумовлюють необхідність посилення уваги до підготовки майбутніх вчителів до роботи в умовах профільного навчання, ознайомлення з його специфікою.

Аксіологічний аспект профільного навчання орієнтує учасників освітнього процесу на розкриття ціннісно-цільових пріоритетів навчально-

пізнавальної діяльності, без чого неможливо вибудувати довготривалі програми самореалізації і саморозвитку, намітити плани їх здійснення.

У “Концепции самореализации личности в системе обоснования ценностей и целей образования” відзначається, що сенс життя кожної людини полягає у якомога повнішій самореалізації, яка означає максимально можливу користь, котру вона може принести самій собі, своїм близьким, суспільству, людській цивілізації [6, 5]. Особливого значення набуває аксіологічний аспект, бо він сприяє виробленню досвіду емоційно-ціннісних відносин, сенсу життя з урахуванням цього досвіду, власних інтересів і потреб. Визначаються певні етапи досягнення цілей профільного навчання, а саме: підведення учнів до розуміння того, що сенсом життя є комплексна самореалізація; формування у школярів установки на самоактуалізацію і саморозвиток; орієнтація на впровадження у навчальний процес технологій, які створюють умови для самореалізації особистості; системна організація профорієнтаційної та профконсультативної роботи [4, 23].

До числа фундаментальних проблем профільного навчання відноситься співвідношення навчання і становлення у школярів компетентності, необхідної для обраного профілю. Розкриття характеру об'єктивного зв'язку між підготовкою учня до трудової діяльності і його просуванням на шляху оволодіння основами компетентності дозволило б істотно підвищити ефективність і якість освітньої системи у цілому.

У сучасному суспільстві ускладнюється проблема отримання у загальноосвітній школі профільної підготовки випускника до вибору професії. Важливо створити умови, що сприяють особистісному, професійному, соціальному і життєвому самовизначенню старшокласників.

Процес формування в учнів ключових компетентностей в оптимальному варіанті повинен задовольняти таким педагогічним вимогам: інтегрувати предмети з позиції розв'язання задач оволодіння компетентностями; забезпечувати кожному учневі можливість навчання за оптимальною індивідуальною програмою, враховуючи у повній мірі його пізнавальні особливості, мотиви, схильності та інші особистісні якості; інтегрувати зміст навчальних предметів у відповідності з Державними стандартами освіти; забезпечувати співвідношення теоретичної і практичної підготовки учнів; інтенсифікувати процес навчання; позбавляти учнів від психічних і фізіологічних перевантажень.

Визначимо особливості змісту профільного навчання. Ця структура визначає успішність формування відповідного соціального досвіду, який

підлягає засвоєнню учнями, а також обумовлює функціонування і розвиток даного знання як спеціальної педагогічної системи. Зміст профільного навчання має відповідати таким принципам: соціально-особистісної актуальності; подвійної часової спрямованості; ампліфікації [4, 25].

Структурі освітніх процесів профільного навчання властиві: зверненість до самореалізації; динамічність; єдність процесуальних складових – профільне навчання як цілісна дидактична система повинне забезпечувати дидактичну інтеграцію процесів навчання, учіння, самоосвіти.

Забезпечення навчання на основі наведених властивостей багато в чому залежить від психолого-педагогічної та методичної підготовки вчителя, його уміння використовувати педагогічної технології профільного навчання, які покликані забезпечити умови для формування у старшокласників потреб і умінь самостійно набувати знання, навички їх поповнення із застосуванням інноваційних технологій: освітніх, інформаційних, комп'ютерних тощо.

Певні особливості має і процес профільного навчання. Навчальний план при профільному навчанні будується за принципом профільної диференціації. Обов'язкові заняття за вибором досягають максимального обсягу.

В залежності від профілю школи окремі освітні галузі можуть бути представленими самостійними навчальними дисциплінами або інтегрованими курсами. Час на вивчення самостійних курсів може бути збільшений за рахунок годин, відведених на обов'язкові заняття за вибором учнів.

В заняттях за вибором у навчальному плані можуть відновлюватися ті навчальні курси, обов'язкове вивчення яких завершилося в основній школі, або з'являються нові, які пов'язані з профілем школи і забезпечують початкову професійну підготовку учнів.

До числа активних дидактичних засобів розвитку у старшокласників ключових уявлень про професії відносяться профільні курси. Ця особлива педагогічна система має на меті інтегрувати усі компоненти навчального предмету при рішенні задач профільного навчання.

Педагогічна сутність викладання навчальних дисциплін в умовах профільного навчання втілюється в цілісній системі положень. Профілювання шкільного навчального курсу вимагає цілеспрямованого і оптимального відбору змісту навчального матеріалу, виходячи з державного стандарту і задач профільного навчання. Технологічне забезпечення цього принципу у навчальному процесі передбачає виділення провідних

тем курсу, які, по суті, складають каркас навчальної дисципліни, що відповідає спрямованості профілізації. Тому, сукупність таких тем, доповнена питаннями і завданнями, утворює наукову і методичну цілісність навчального курсу, що проектується.

До системи провідних положень, які сприяють вивченню профільних дисциплін включаються такі: комплексність; цілісність; наукова актуальність; пріоритет прикладних задач. На уроках, орієнтованих на оволодіння учнями практичними навичками застосування методів наукової дисципліни вирішуються прикладні задачі, пов'язані з формуванням ключових уявлень про професію [4, 27].

Необхідність спеціальної підготовки студентів до роботи в умовах профільного навчання обумовлена його відмінностями від непрофільного.

Профільне навчання характеризується широким використанням ряду нових форм і методів урочної і позаурочної роботи (елементи лекційно-семінарської системи, проектна і дослідницька діяльність школярів, експериментальні завдання, наукові експедиції тощо). Як основна форма викладу навчального матеріалу в профільних класах застосовується оглядова й установча лекція, проте не в чистому вигляді, а у вигляді лекцій-бесід, під час яких старшокласники більш активні. Вчитель підводить їх до самостійного формулювання висновків.

Значна роль самостійної роботи з підручником, додатковою літературою, іншими джерелами інформації. Для роботи з книгою треба заздалегідь вказати не лише список літератури, а і де її можна знайти. Якщо робота з книгою відбувається на уроці, то треба розрахувати час на її виконання, орієнтуючись на “слабкішого” учня. Щоб навчити дітей працювати з книгою, виділяти у прочитаному головне, складати план, тези, конспект треба частіше застосовувати цю форму навчальної діяльності.

До інших джерел інформації належить використання на уроці комп'ютерів, де інформація записана на електронних носіях (електронна підтримка навчального курсу).

Оформлення і захист рефератів сприяють розширенню і поглибленню знань школярів, формують навички інформаційного пошуку, спонукають до самостійного мислення. Реферати учнів профільних класів, як правило, доповнюють і розвивають основні питання, що вивчаються на уроці.

Ще одна форма роботи на уроках в профільних класах – семінар. На семінар виносяться теми, які пропонуються для самостійного вивчення за допомогою різних джерел, або якщо тема вимагає всебічного обговорення та узагальнення. Ця форма діяльності на уроці дає змогу активізу-

вати самостійну роботу учнів над літературою, привчає до самостійного здобуття знань, розвиває мову і мислення, навчає культурі дискусії (аргументувати свою думку, не перебиваючи вислуховувати опонента тощо). Окрім семінарів набувають у профільних класах поширення й інші активні форми: диспути, які проводяться весь урок за заздалегідь визначеною темою; дискусії як елемент уроку при обговоренні вужчого, ніж на диспуті, питання; “круглі столи”, дидактичні ігри тощо. [2, 54].

Важливою формою урочної роботи в профільних класах є лабораторні і практичні заняття. На них учні працюють повністю самостійно, користуючись текстом інструкцій, мають змогу користуватися довідниковою літературою, консультуються з учителем, ведуть протоколи експериментальної роботи.

Після вивчення розділу обов’язково проводиться тематична атестація у вигляді усного тематичного заліку чи письмової тематичної роботи з питаннями проблемного характеру, що вимагає перенесення знань, творчого їх осмислення, нестандартних підходів до розв’язання.

Науково-дослідницька діяльність як форма позаурочної роботи дає учням можливість виявити свої здібності, тому необхідно організувати професійно орієнтовану дослідницьку діяльність школярів, що сприяє глибшому вивченню профільного предмету [3, 122].

Підготовка майбутніх вчителів до роботи в профільних школах і класах є актуальним питанням сьогодення.

В умовах реформування національної системи вищої освіти, спрямованого на забезпечення мобільності, конкурентоспроможності випускників, визначені орієнтири на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснюється модернізація освітньої діяльності в контексті європейських вимог і стандартів. Широке запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу передбачає спрямування на індивідуалізацію, інтенсифікацію навчального процесу. Використовуються нові форми, методи та технології навчання, які стимулюють розвиток творчих якостей майбутніх фахівців, зростає обсяг самостійної та індивідуальної роботи студентів, підвищується роль у цьому процесі навчальних консультацій.

Консультація (лат. – звертання за порадою) – форма навчального заняття, що передбачає надання студентам необхідної допомоги у засвоєнні теоретичних знань і виробленні практичних умінь і навичок шляхом відповіді викладача на конкретні запитання або пояснення окремих теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування. Ця

організаційна форма навчання спрямована на усунення труднощів у засвоєнні матеріалу. За спрямованістю вона має скеровуватися на допомогу студентам в оволодінні методологією теми чи розділу, а також методами самостійної навчальної роботи. Кількість годин на консультації визначається навчальними планами й індивідуальними планами викладачів.

Питання підготовки майбутніх вчителів у профільних школах та класах розглядаються як в матеріалах окремих курсів (наприклад, “Технології навчання в профільній школі”), так і в курсах методичних дисциплін (наприклад, “Методика викладання історії”, “Шкільний курс “Людина і суспільство” і методика його викладання”). Серед основних завдань курсів виділяються: розкриття специфіки навчальних курсів профільної школи; визначення ролі технології як загальнопедагогічної науки; знайомство з сучасними авторськими методиками і технологіями вивчення профілюючого предмету; формування цілепокладання і відбору навчального матеріалу і засобів навчання відповідно до поставленої мети і сформульованих завдань; підготовка майбутнього вчителя до проектування технології вивчення предмету в профільній школі; виховання інтелектуально розвинутої, творчої особистості.

Консультації проводять викладачі, які читають відповідний навчальний курс, за графіком, що встановлює кафедра за погодженням з деканатами. Викладачі надають консультації групам студентів або окремим студентам.

Групова консультація проводиться при необхідності детально розглянути практичні питання, які були недостатньо висвітлені в лекціях або практичних, лабораторних, самостійних та інших формах занять, складанні заліку або екзамену.

Індивідуальні консультації проводяться з метою допомоги студенту при підготовці індивідуального навчально-дослідного завдання (складання плану виконання роботи, написання огляду літератури, проведення практичної частини роботи, обробка результатів тощо), у разі, коли студент самостійно, без проведення лекцій та інших видів занять, вивчав ті чи інші документи, інструкції, положення або методики, при написанні рефератів, курсової роботи з тематики навчання у профільних школах.

Корисною для студентів є лекція-консультація. Порівняно зі звичайною, вона забезпечує високий рівень пізнавальної активності студентів. Така лекція проводиться з практичних тем або з тем з практичною спрямованістю. Лектор викладає основні моменти, а потім студенти задають питання. На це можна виділити половину часу. В кінці лекції викладач

підводить підсумки. (наприклад, лекція про передовий досвід роботи у профільних класах, про особливості профільного навчання тощо).

Консультацію можна також розглядати як позапланову форму навчання, яка дає змогу удосконалювати знання студентів, розширювати їхній світогляд. Так, навчальну консультацію можна провести в одній з профільних шкіл, або організувати відвідування уроків в такій школі з подальшим обговоренням.

Консультація виступає ефективною формою перевірки знань, умінь і навичок студентів. Хоча вона виконують специфічну функцію, однак сприяють нагромадженню необхідної для оцінювання інформації. Існує два види консультацій з контрольними функціями: консультації, на яких викладач перевіряє конспекти першоджерел, самостійну роботу над допоміжною літературою, допомагає студентам оформляти необхідні узагальнення, і консультації, на яких студенти відпрацьовують пропущені лекції, семінарські заняття тощо.

Таким чином, консультація як форма організації навчання студентів і їх підготовки до роботи в умовах профільного навчання виконує такі функції:

- навчальну (сприяє більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу, у ході консультації здійснюється систематизація знань, їх закріплення);
- розвивальну (сприяє розвитку мислительних процесів і якостей, необхідних для здійснення пізнавальної діяльності);
- виховну (привчає до самоаналізу, відповідальності, дисципліни, культури ведення діалогічного спілкування);
- інформаційну (розширяє набуті студентами знання, збільшує їх обсяг додатковою інформацією);
- організаційну (спрямовує індивідуальну та самостійну роботу студентів);
- контролюючу (здійснює оперативний зворотній зв'язок, дозволяє викладачеві отримати інформацію про хід пізнавальної діяльності, виявити ефективність застосованих методів і прийомів навчання);
- активізації пізнавальної діяльності (стимулюючу) (спонукає до пошуку додаткових джерел здобуття знань, до активного сприймання навчального матеріалу, бажання ставити питання і отримувати на них відповіді);
- надання допомоги (спрямована на усунення труднощів у засвоєнні матеріалу).

А. Алексюк зазначає, що “у сучасних умовах слід значно збільшити обсяг консультативної роботи викладачів, насамперед доцентів і професорів, розглядаючи її як важливу складову викладацького навантаження. Нині така робота ведеться, але її рівень ще недостатній. Відомо, що у вузах США існують спеціальні посади академічних консультантів. Доцільно було б глибше вивчити їх досвід, оскільки сьогодні нам мало що відомо про їхні функції і конкретний зміст роботи” [1, 437].

Організація профільних шкіл та профільних класів є нагальною потребою суспільства. Профільне навчання має свої переваги перед непрофільним: здійснення індивідуального підходу у навчання, урахування інтересів, можливостей та схильностей школярів; оволодіння теоретичними знаннями та практичними вміннями і навичками за напрямом, пов’язаним з майбутньою професійною діяльністю; поглиблене вивчення дисциплін певного профілю, формування наукового світогляду; варіативність, надання можливості учням обирати форми організації самостійної діяльності на уроках та у позаурочний час; використання у навчанні активних методів, що дозволяє підготувати старшокласників до подальшого навчання у вищих закладах освіти та до науково-дослідної діяльності тощо. Але, на наш погляд, є і певні недоліки, а саме: розподіл на навчання у профільних класах іноді відбувається формально, при цьому враховуються тільки відмітки з предметів. Учні які не змогли себе виявити, часто розподіляють у такі класи мимовільно; поглиблена увага до вивчення дисциплін певного профілю іноді гальмує розвиток особистості за іншими напрямками; не всі учні при переході до старшої школи можуть правильно визначити свої інтереси у напрямі підготовки до майбутньої професії.

Висновки. Враховуючи те, що профільне навчання в нашій державі явище досить молоде, є всі підстави вважати, що воно буде розвиватися і удосконалюватися, орієнтуючись на задоволення потреб суспільства, але для цього необхідна спеціальна підготовка майбутніх вчителів. Підготовці студентів вищих педагогічних навчальних закладів до роботи в умовах профільного навчання приділяється достатньо уваги: розробляються спеціальні курси та спецкурси, відводиться час на вивчення відповідних питань в основних методичних курсах, в курсі педагогіки. Особливе місце у цьому процесі посідає навчальній консультація. Як форма організації навчання студентів і їх підготовки до роботи в умовах профільного навчання вона виконує навчальну, виховну, розвивальну, інформаційну, організаційну, контролюючу функції, а також функцію надання допомоги студенту і активізації його пізнавальної діяльності.

Серед перспектив подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо аналіз можливостей інших форм організації навчальної діяльності студентів з метою їх підготовки до роботи в профільних школах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. / А. М. Алексюк – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Артемова Л. К. Модель випускника-гимназиста профільного класу / Л. К. Артемова //Педагогіка. – 2004. - № 9. – С. 53 – 57.
3. Африна Е. Готовимся к профильному обучению / Е. Африна //Народное образование. – 2004. - № 8. – С. 122.
4. Бессонов Р. В., Околелов О. П. Специфика обучения в профильной школе: содержание и процесс / Р. В. Бессонов, О. П. Околелов, //Педагогіка. – 2006. - № 7. – С. 23-29.
5. Болотов В. А., Сериков В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков //Педагогіка. – 2003. - № 10. – С. 8-14.
6. Гершунский Б. С. Концепция самореализации личности в системе обоснования ценностей и целей образования / Б. С. Гершунский //Педагогіка. – 2003. - № 10. – С. 3-7.
7. Гурина Р. Классный руководитель профильного физико-математического класса //Народное образование. – 2004. - № 9. – С. 160.
8. Особливості навчання у профільному класі / Л. Липова, Л. Морозова, І. Філоненко //Шлях освіти. – 2006. - № 1. – 35-39.
9. Околелов О. П. Дидактическая специфика открытого образования / О. П. Околелов //Педагогіка. – 2001. № 6. – С. 16-19.
10. Петунин О. В. Учебная и внеурочная работа в классах естественнонаучного профиля / О. В. Петунин //Педагогіка. – 2004. - № 8. – С. 54.
11. Чистякова С. Н. Проблема самоопределения старшеклассников при выборе профиля обучения / С. Н. Чистякова //Педагогіка. – 2005. - № 1. – С.6-9.